

Şahnâme'nin Bîjen ve Menîje Hikayesine Edimbilim Açından Söylem Yaklaşımı

Mithat Çekici*

ORCID: 0000-0002-4576-9468

Öz

Edimbilim edime eşlik eden farklı kavramları ele alıp inceleyen bilim dalıdır. Edimbilim kelimeleri sözcü durumuna göre etkileşim içerisinde gerçek bir dil etkileşimi olarak kişi, zaman ve kapsam göstergeleri ile belirleyendir. Pragmatik olarak dilin birçok yönünü inceler, açıklamalar yapıp engelleri aşan bir bilişim tarzıdır. Edimbilim, dil ile onu kullanan, söylem ile bağlam arasındaki ilişkiye değinir. Yani edimbilim, sözcüklerin kullanımları ve konuşmacının söylemi nasıl işleyip anlam yüklediği, konuşan ve dinleyen arasında gelişen ilişkiden cümle yapısının nasıl etkilendiğini ele almaktadır. Her hikâyenin temelini onu oluşturan kahramanlar teşkil eder. Söylemler onların ayrılmaz bir parçası gibidir ve hikâyeyi oluşturan temel unsurların en önemlileri olarak kabul edilmektedir. Hikâyedeki diyaloglar karakterler üzerinden hikâyenin işlevselliğini gösterendir. Söylem, ravi ile okuyucu ya da müellif ile okuyucu arasındaki en bilinen aracı olarak görülmektedir. Eylemsel, diyaloglar söylem içerisinde emir, istek, rica ve talep şeklinde dile getirilmektedir. Şahnâme'nin önemli hikâyelerinden olan Bîjen ve Menîje hikayesinde birkaç tarzda ön plana çıkan bu tarz söylemler, edimbilim açısından öneme değer örnek bir hikayedir.

Anahtar kelimeler: Edimbilim, Söylem, Şahnâme, Bîjen ve Menîje

Gönderme Tarihi: 16/02/2021

Kabul Tarihi: 29/05/2021

* Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mardin-Türkiye, mitatcekici@artuklu.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

ÇEKİCİ, M., ‘Şahnâme'nin Bîjen ve Menîje Hikayesine Edimbilim Açından Söylem Yaklaşımı’, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 2., 2021, s. 679-702.

Discourse Approach to Story of Bijan and Manijeh of Ferdowsi's Shahnameh in terms of Pragmatics

Mithat Çekici*

ORCID: 0000-0002-4576-9468

Abstract

Pragmatics is a branch of science that addresses and examines different concepts/terms accompanying action (performance). Pragmatics is determinant of words as a real language interaction through indicators of person, time and scope in interaction with, according to situation of utterance. It examines a lot of dimensions of language pragmatically and is a type of informatics that gives explanations and overcomes the obstacles. Pragmatics mentions language and relationship between discourse which use language, and context. That is, pragmatics deals with (addresses) usages of words; how speaker treats (processes) speech-act and attributes a meaning to it; and how structure of sentence is affected by relationship which develops between speaker and listener. Basis of each story is comprised of heroes constituting it. Discourses are like an inseparable part of them and are regarded as the most important ones of basic elements which constitute story. Dialogues in story are indicative (signifiant) of functionality of story over characters. Discourse is seen as the most (common) known agent (mediator/intermediary) between narrator and reader or author and reader. Actional (performative) dialogues are expressed by (in the form of) imperative, optative, request and demand within discourse. These kinds of discourses, which come into prominence in several genres in the story “Bijan and Manijeh”, one of important stories of Shahnameh, is an exemplary story worthy of importance in terms of pragmatics.

Keywords: Pragmatics, Discourse, Shahnameh, Bijan and Manijeh

Received Date: 16/02/2021

Accepted Date: 29/05/2021

*Doctor, Mardin Artuklu University, Department of Persian Language and Literature, Mardin-Turkey, mitatcekici@artuklu.edu.tr

You can refer to this article as follows:

ÇEKİCİ, M., “Şahnâme'nin Bijen ve Menîje Hikayesine Edimibilim Açından Söylem Yaklaşımı”, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue.2, 2021, p. 679-702.

Прагматический дискурсивный подход к рассказу о Бижене и Мениже «Шахнаме»

Митат Чекиджи*

ORCID: 0000-0002-4576-9468

Резюме

Прагматика - это наука, которая занимается и исследует различные концепции, сопровождающие действие. Прагматические слова - это реальное языковое взаимодействие в соответствии с ситуацией произнесения, с показателями личности, времени и объема. Это стиль информатики, который прагматично исследует многие аспекты языка, дает объяснения и преодолевает препятствия. В рамках прагматики изучаются отношения между языком и его пользователями, между дискурсом и контекстом. Другими словами, прагматика имеет дело с использованием слов и тем, как говорящий обрабатывает и приписывает значение речевому действию, и как на структуру предложения влияют отношения, которые развиваются между говорящим и слушателем. Герои составляют основу каждого рассказа. Дискурсы подобны их неотъемлемой части и считаются наиболее важными из основных элементов рассказа. Диалоги в рассказе показывают функциональность рассказа посредством персонажей. Дискурс рассматривается как самый известный посредник между рассказчиком и читателем или между автором и читателем. Диалоги выражаются в форме приказов, просьб, запросов и требований. Этот вид дискурса, который проявляется в нескольких стилях в рассказе о Бижене и Мениже «Шахнаме», является показательной историей, важной с точки зрения прагматики.

Ключевые слова: прагматика, дискурс, Шахнаме, Бижен и Мениже

Получено: 16/02/2021

Принято: 29/05/2021

* доктор, Университет Мардина Артуклу, факультет персидского языка и литературы, Мардин-Турция, mitatcekici@artuklu.edu.tr

Ссылка на статью:

ÇEKİCİ, M., 'Şahnâme'nin Bîjen ve Menîje Hikayesine Edimbilim Açısından Söylem Yaklaşımı', *академическая история и мысль*, Т.8, NO. 2, 2021, С. 679-702.

Giriş

Edimbilim (Pragmatik) bildirim durumu içerisindeki konuşucuların göstergeleri kullanarak edime eşlik eden farklı kavramları (güdüleme -motivasyon-, reaksiyon, etkileşim gibi) ele alan bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Edimbilim, sözcükleri bir sözce durumu içerisinde reel bir dil etkileşiminde kelimelerin manası şahıs, zaman ve uzam (algılanan nesnelere temel niteliği, vüsat) göstergeleri ile belirlenmektedir.¹ Edimbilim, dilin birçok yönünü inceleyip açıklayan, iletişimsel sorunlarının ve engellerin üstesinden gelmede katkıları olan yeni bir bildirişim tarzıdır. Öyle ki edimbilim, dili çeşitli yönleriyle incelerken kendisine genişleme fırsatı ve zenginlik kazanan birçok insan bilgisinin kaynağını temel alır. Edimbilimi tüm yönleri ile açıklayacak kapsayıcı bir tanım yapmak zor olmakla birlikte edimbilim bir taraftan dilsel bir araştırma ve olgunlaşmamış bir sav iken diğer taraftan da birçok bilimsel alanla etkileşim içerisinde olan bir alandır. Çünkü her edimbilim ilkesi temelde dayandığı bir kaynağa sahiptir. Bununla birlikte edimbilim, her araştırmacının tanımını kendi uzmanlık alanına göre yapmış olduğu birçok bilim dalı ile etkileşim içerisinde dir.² Edimbilim sözlü dil kullanımlarını inceleyen ve yalnızca yapılarının incelenmesinin yetersiz kalacağını, ayrıca durum, bağlam gibi cümle dışı unsurların da incelenmesinin gerekliliğine değinmektedir.

Edimbilim, kelimelerin bir sözcük durumu içerisinde gerçek bir dil iletişimi olarak sözcükleri anlam, şahıs, zaman ve vüsat göstericileri ile göstermektedir.³ Edimbilim, dil kullanımının bilimsel incelenmesi olmakla birlikte sözcüklerin yorumlanması sürecinde dilbilimsel özelliklerin ve bağlamsal faktörlerinin nasıl bir etkileşim içerisinde olduklarını incelemesidir. Crystal, edimbilimi sosyal etkileşim içerisinde dil tercihlerimizi belirleyen nedenlerin ve bu tercihlerin başka kimseler üzerinde yarattığı etkinin incelenmesi olarak değerlendirir. Yule de edimbilim “dilbilimsel yapılarla bu yapıların kullanıcıları arasındaki ilişkinin incelenmesidir” der. Stalnaker ise edimbilimin cümlelerin kullanılma hedeflerinin ve bir cümlenin sözcük olarak uygun bir şekilde kullanılabileceği gerçek dünya şartlarının ele alınmasıdır. Levinson da edimbilimin dil ve bağlam arasındaki ilişkileri değerlendiren bir

¹Fatma Karaman, “Sözde Boş Sözlerin Edim Dilbilimsel Yanı”, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, C. 2, S. 12, 2014, s.60.

²Badis Lehmimel, “Arap Belagati ve Edimbilim”, (çev. Ahmet Kaplan), *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, Rize 2013, s.230-231.

³F. Karaman, a.g.m., s.60.

kuram olduğunu söylemektedir.⁴Edimbilim, dil ile kullananları, söylem ile bağlamı arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Geçmiş ve gelişim süreci çok biçimlidir. Bu sebeple bütünsel bir sunumunu gerçekleştirilmesi çok zordur. Edimbilim akımının somut örneği olan iki isim vardır. Bunlardan birincisi akımın koruyucusu sayılan Charles Sanders'tir. Edimbilim kavramını yüzyılın başında kullanıp eserleri de okuyucuya tesir etmiştir. Düşünce neden-sonuç ilişkisini göstergeye katmıştır. Gösterge ile genel bir bilim kurma hedefiyle yorumlayıcı ve yorumcuya bağladığı yeni bir kuram oluşturmuştur. Diğer bir kurucu ise Ludwig Wittgenstein'dir. Wittgenstein, felsefik gelişimi açıkladığı ve erken gelişmişliği ile kullanımlara tekrardan yönelmeyi göstermektedir. Anlam hiçbir zaman bağlamdan ayrı olamaz. Mesajın içine girdiği ortam "dil oyunu" sonraki aşamada "yaşam tarzı" olarak belirtilmektedir. Wittgenstein, kullanımlardan kaynaklanabilecek sürprizleri belirtmek için kural dışı durumları listelemektedir. Bunları; emretmek, boyun eğmek, betimlemek, bir varsayımda bulunmak, tablolar şeklinde sunmak, bir hikâye uydurmak, teşekkür etmek, lanetlemek, tiyatro yapmak, yakarmak, selamlaşmak vs. olarak belirtmektedir. Her tür anlam kapalılığından uzak durup kuram dışı tarzda tamamen betimleyici bir amaç yönünde sistematikten vazgeçmektedir. Nazariye (kuramsallaşma) çabası "söylem eylemlerinin" dökümünü yapma endişesi Wittgenstein geleneğine yakın olan John Austin ve John Searle'nin çalışmalarının temelini teşkil etmektedir. John Austin, betimleyici yönetim tarzı ile edimsel yönetim tarzı arasında gündelik dili ele almaktadır. O, dilsel anlatımlarıyla renklendirmeye gayret gösterdiği bir farklılık önerisinde bulunmaktadır. Edimbilim iletişime dayalı bir akımdır.

Hakikatte deneysel bir akım değildir. Edimbilimin iletişim üzerine geliştiğini düşünmektedir. Günlük konuşma dilinin doğal akışı içerisinde kalarak gelişim göstermektedir. Somut bilimsel katkılar ile toplumsal bir gözleme dayanmalıdır.⁵ Farklı disiplinlerden etkilenerek ortaya çıkan edimbilim, bir bilim dalı olarak bazı araştırmacılar tarafından edimbilim nedir sorusuna cevap bulma çabası olmuştur. Levinson'a göre edimbilim "dil kullanım bilimi" iken Crystal "dil kullanıcıları açısından bilhassa tercihleri, sosyal etkileşim durumunda karşı karşıya kaldığı kısıtlamalar ve iletişim esnasında kullandıkları dilin diğer katılımcılar üzerindeki etkisini inceleyen bilim" olarak açıklamıştır. Mey, edimbilimi dilbilim modüllerini içine alan terimsem bir şemsiye olarak görürken Grundy de konuşmacının söylediklerinin en çarpıtıcı yönde bilinmez olduğu zamanda onun

⁴Neslihan Kansu-Yetkiner, *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009, s.1-2.

⁵Aslı Yapar Gönenç, "Göstergebilimden Edimbilime", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 26, İstanbul 2012, s.45-47.

ne demek istediğini dizgesel bir tarzda anlamaya çalışma yeteneği olarak açıklamaktadır. Kısaca edimbilimi açıklama ve sanı oluşturma gayreti, bazı temel prensip ve önermelerin bir araya getirilmesi ile sonuçlanmıştır.⁶ Genel olarak edimbilim, sözcüklerin kullanımlarının ve yorumlanırken ne şekilde gerçek dünya bilgisine bağlı kaldığı ve konuşucuların söylemleri nasıl işleyip anlam yükledikleri, konuşan ve dinleyen arasında oluşan ilişkiden cümle yapısının nasıl etkilendiğini ele alıp incelemektedir.⁷ Edimbilim, dilin yapısını incelemekten çok dilin kullanım bağlamını, onu oluşturan şartların ve konuşucuya ait erişebileceği hedeflerini incelemektedir.

Cilâlî Dilâş, edimbilimi insanların konuşma ve söylemleri sırasında dil öğelerini işlediklerini, söylem ve sözleri nasıl yorumladıklarını inceleyen dil uzmanlığı olarak görmektedir. Ayrıca dinleyicinin de durumunu ve şartlarını dikkate almaktadır.⁸ Edimbilimsel çalışma, özel bir bağlamdaki insanların söylemek istedikleri şeyin yorumunu, bağlamın söylenen şeyi nasıl etkilediğini kapsamaktadır. Konuşmacı ve dinleyici arasında paylaşılan ileti belli bir ifade şekliyle aktarılır. Konuşmacı, söylemek istediği şeyin dinleyici tarafından yorumlanmasını bekler ve buna katkıda bulunan bağlam, herhangi bir artalan bilgisi olarak göz önünde bulundurulabilir.

Edimbilimin işlevlerine veya görevlerine bakıldığında şöyle değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Farklı durum ve bağlamlarda konuşma (telaffuz edilme) sırasında dilin incelenmesi söz konusudur. Konuşma (telaffuz edilme esnasında), dile edimsel hüviyeti veren ana faaliyet olarak görülmektedir. Çünkü sözü söylenin zihninde bir potansiyel olarak var iken dil aracılığıyla bir etkinlik ile eyleme dönüşmektedir. Bu uygulamanın ana temelinde de sözün hedefi ve amacı belli olmuş olur.⁹ Edimbilim, dilin gerçeklikle ilişki kurma ve söylemin eylemsel olma durumudur. Söylemek ve yapmak arasında bir bağlam söz konusudur. Bir şeyi söylemek veya yapmak geniş bir anlam odağını içermektedir. Eylem değeri kazandığı kadar etkisöz değeri de kazanmaktadır. Harekete geçmenin öncelikli aşaması olan söylem de yarattığı çözümlerle gerçek anlamda değer kazanmış olur.¹⁰ Konuşmacı, dinleyici ve bağlamın özelliklerine bağlı olarak dil kullanımları incelemesi olan edimbilim, etkileşim esnasında kurallar ve konuşmacı hedefiyle değil ayrıca muhatabın da bir sözcüğü anlaması ve yorumlamasındaki ölçütleri de incelemesidir. Bunu göstergelerle kullananları

⁶Okan Önalın ve Kadriye Dilek Akpınar,“Edimbilim ve Dil Öğretimi”, *Yabancı Dil Öğretimine Genel Bir Bakış II.*, (Edit. Hasan Yılmaz-Erdinç Yücel- Selma Durak Üğüten), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2018, s.60.

⁷ Kansu-Yetkiner, *a.g.e.*, s.2.

⁸ B. Lehvimmel, *a.g.m.*, s.235.

⁹ B. Lehvimmel, *a.g.m.*, s.239.

¹⁰ Ebubekir Bozavlı, “Tasarım İmgesi Olarak Dil Psikodilbilimsel ve Edimbilimsel Bir Uygulama”, *RouteEducationalandSocialScienceJournal, Volume 2/1*, Hatay 2015, s.308.

arasındaki etkileşimi belirler. Sadece sözcüğü, konuşucuyu ve muhatabı değil aynı şekilde konuşma esnasında konuşma halindeki durumları da belirlemektedir.¹¹

1-Bîjen ve Menîje hikayesinde Edimbilimsel söylemler

Her hikâyenin temelini şahıslar (kahramanlar) teşkil eder. Söylemler, onların ayrılmaz bir parçası olup, hikâyeyi oluşturan temel unsurların en önemlileri arasında kabul edilir. Diyalogu dile getiren karakter hikâyenin diline de canlılık ve mana katar. Yazarın amacı bütünsel olarak karakteri söylem için yaratmaktır ve bu söylem ile de onun varlığını ortaya koymaktadır. Hikâyede yer alan diyalog, karakterler aracılığıyla hikâyenin işlevselliğini göstermektedir. Söylem, ravi ile okuyucu ya da müellif ile okuyucu arasındaki en bilinen araçtır. Hedefe ulaşmak için çeşitli roller icat edilir ve diyalog, hikâyenin gerçek etkisinin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Edim-söylem kültürel anlamda önemli olduğu kadar diyalogları oluşturmada da söylemin yapı taşlarını teşkil etmekte ve edimbilim incelenmesinde etkilidir. Gelişmeyi bildiren diyalog parçaları haber verme işlemini görüp işin yapılmasını beyan eder.

Diyalogu oluşturanlar, parçalar söylemin içinde aktarılır. Hikâye yazarı, karakteri harekete geçirip sözceyi eyleme dönüştürür. Eylemsel diyaloglar, söylem içerisinde emir, istek, rica ya da talep şeklinde dile getirilir. Bîjen ve Menîje hikayesinde birkaç tarzda ön plana çıkan bu söylemler, edimbilim açısından öneme değerdir. Mîr Sâdık-î'ye göre “söylem sadece konuşma ya da söz söyleme değil ayrıca fikir ve düşünce alışverişinde bulunmak demektir.” Bîjen ve Menîje hikayesinde bu diyalogların temel şartı olan muhatabın düşüncesini koruyan bu tarz örneklemeleri görmek mümkündür. Yaşlı (ileri gelen) ve Kethüda bir tarza sahip olup muhatabını düşünceye ve devamında da kabul etmeye ve ayrıca konuşmacının sözlerine sadakatle itimat etmesine mecbur kılmaktadır.¹² Bu açıdan bakıldığında Şahnâme'nin önemli hikayelerinden olan Bîjen ve Menîje adlı öykümüzü incelediğimizde Edimbilimsel açıdan hikâye içerisinde gerçekleşen söylemlere rastlamak son derece önemlidir.

Bîjen'in öldürülmesinin olumsuz sonuçları üzerine Efrâsiyâb ile Pîrân-i Vîse arasında geçen bir diyaloga örnek olarak:

که دشمن کنی رستم و طوس را

مکش گفتمت پور کاوس را

¹¹Hülya Aşkın Balcı, “Edimbilim ve Gramer İlişkisi”, *International Journal of Languages Education and Teaching*, C. 5, 2017, s.563.

¹²Sedîge Alîpûr, “Menzürşinâsî ve Tehlîl-i Gofâr der Goftegûhâ-yi Dâstân-i Bîjen û Menîje”, *Metnşinâsî-i Edeb-i Fârsî, Sal-i Pençom û Çehârom, Dore-i Cedîd, Sal-i Dehom, Şomâre-i 2*, 1397(2019), s.141-142

ز هم بگسلانند پیوندمان	کز ایران به پیلان بکوبندمان
ز توران برآید همان گرد کین	اگر خون بیژن بریزی براین
تو خود چشم دل باز کن بهتر	خردمند شاهی و ما کهترا
ابا شاه ایران، چه بر خوردیا ¹³	نگه کن کزین کین که گستر دیا
Kavus'un oğlunu öldürme dedim sana	Rüstem ve Tus'u düşman edersin
İranlılar bizi fillerle ezerler	Bizimle olan ilişkilerini de koparırlar
Eğer Bîjen'in kanını dökersen	Turan'da düşmanlık tozu yükselir
Sen akıllı padişahsın ve biz sıradanız	Sen kalp gözünü aç, daha iyi gör (ne
(senden aşağıyız)	dediğimi daha iyi anlarsın)
Yaydığın bu nefrete (düşmanlığı) bak (gör)	İran Şahının yapacaklarından sakın

Bîjen'in kurtarılması için yapılacaklar üzerine Rüstem ile Keyhüsrev arasında geçen söyleme örnek olarak:

که ای نیکپیوند به روزگار	به رستم چنین گفت پس شهریار
غم از درد فرزند برتر چه چیز؟	چنین غم بدین دوده نامد بنیز
نیاید پذیره هزیر ژیان	بدین کار اگر تو نبندی میان
که او را ز توران بد آمد به روی	کنون چاره‌ی کار بیژن بجوی
ببر هرچه باید، مدار این به رنج	از اسب و سلیح و ز مردان و گنج
زمین را ببوسید و برجست زود ¹⁴	چو رستم ز کیخسرو ایدون شنید
که جز کار نبسیچم اندر نهان	چنین گفت رستم به شاه جهان
نه هنگام گرزست و روز نهیب	کلید چنین بند باشد فریب
نه هنگام گرزست و تیغ و سنان ¹⁵	بدین کار باید کشیدن عنان

Rüstem'e hitaben söyledi padişah	Ey zamanın iyilik dostu
Böylesi bir dert bu aileye uğramamıştı	Evlat acısından daha kötüsü nedir?

¹³Ebûlkâsım-i Firdovsî, *Şâhnâme (Ez Dâstân-i Kâmûs-i KoşânîâPâyân-i Pâdşâhî-yi Keyhüsrov)*, (Vir: Celâl Hâleğî-yi Mutleg), İntişârât-i Sohen, Tahran 1394, s.653-652.

¹⁴E. Firdovsî, *a.g.e.*, s.668-669.

¹⁵E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 671.

Bu işe eğer sen el atmazsan (yardım etmezsen)	Yırtıcı aslan bile bunu kabul edemez
Şimdi Bîjen için bir çare düşün	Çünkü Turan'da başına kötü bir şey geldi
At, silah, asker ve hazineden	Her ne lazımsa götür, bunu dert etme
Keyhüsrev'den bunu duyunca Rüstem	Yeri öptü ve hızla hareketlendi
Dünya padişahına böyle cevap verdi Rüstem	Bunu gizli bir şekilde yapmalıyım diye
Böylesi boğumun kilididir hile	Gürzün zamanı ve nara günü değildir
Böylesi iş böyle başarılır	Gürz, kılıç ve mızrak zamanı değildir

Şahit beyitlerde görüldüğü gibi konuşmacının isteğinin yerine getirilmesi ve muhatabın da kabul etmesi için gerekli şartlar sağlanmıştır. Muhatap da eylemi gerçekleştirmesi noktasında gerekli şartların kendisine sağlandığı bir ortama sahiptir. Hikâyenin kahramanları arasında geçen söylemlerin, eylemin gerçekleşmesi noktasında etkisi aşikardır. Beyitlerde de görüldüğü gibi diyalog, düşünce ve hislerin paylaşımı ya da düşünce ve duygu alışverişi açısından iki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşen bir konudur. Konuşmacının arzusuna karşılık muhatabın da kendi isteklerini rahat bir şekilde dile getirdiğini görmekteyiz. Her iki tarafında duygu ve düşüncelerini dile getirdiği bir söyleme örnek teşkil etmektedir. Samimine söylemlere bakıldığında fikirsel dönüşümde, dinleyici ve konuşucu arasındaki şartlar gerektiği şekilde gerçekleşme durumundadır. Duyguların geçişi hikâyenin ilerlemesinde karakterlerin samimiyetine ve heyecanı ile son bulmaktadır.¹⁶ Bu bağlamda bakıldığında Bîjen ve Menîje'nin söyleminde aşk ve ilginin açığa vuruluşu ile ilgili örnek beyitler:

گشاد از میانش کیانی کمر	منیژه بیامد گرفتش به بر
که با تو که آمد به جنگ از گوان	بپرسیدش از راه و از کاروان
برنجانی ای خوب چهره به گرز؟ ¹⁷	چرا این چنین روی با فرّ و برز
Menîje gelip onu kucaklayarak	Belindeki padişahlık ¹⁸ kemerini çıkardı
Kervan ve yolculuk hakkında ona sordu	Pehlivanlardan seninle kim savaşa geldi
Niçin böylesi endam ve güzel yüzü	Gürz ile incitiyorsun ey güzel yüzlü

¹⁶S. Alîpûr, a.g.m., s.142.

¹⁷E. Firdovsî, a.g.e., s. 646.

¹⁸Padişahlara layık, Padişahın taktığı kemer

Bazen de söylemler karşı karşıya gelme ve çekişme ya da keşmekeş şeklinde kendini gösterip böylesi durumda karşı karşıya gelmede bir kavram mihverinden başka bir kavram mihveri ile yer alabilmektedir. Bu tarz parça (bir kısa diyalog) söylemlerin asıl şartına bakıldığında hikâyeyi bir yere bağlama ve muhatabın eylemi gerçekleştirilmesindeki heyecanı çekişme üzerinedir. Okuyucunun düşüncesi muhatabın dürüst olmayışına karşılık olarak konuşmacının doğruluğunu teyit edişi için içsel his türüne doğru bir yönelim içerisindedir. Efrâsiyâb'ın Bîjen'e karşı kızgınlığı ve tehditkâr söylemi ve Gersîvez'e onu dar ağacına çıkarması için destur buyurması, Bîjen'in aleyhinde olan mücadeleciliğin diyaloglarda görülmesidir. Ancak mücadelecilik ve karşı karşıya gelme durumu dolaylı amaç olarak İran ülkesiyedir.¹⁹ Karakterler arasında gelişen diyaloga bakıldığında konuşan ve dinleyen arasında duygu aktarımı bazen sert bir üslup ile bazen de onu bir mücadelenin içine itme şeklinde olarak görülmektedir.

بر او برفکند و برآورد خشم	چون از بیژن این گفته بشنید چشم
کز ایران چه دید و چه خواهید دید	به گرسیوز آنگه یکی بنگرید
فزونى سگالد همى بر من ²⁰	نبینی که این بدکنش ریمنا
Bîjen'den böyle bir söz duyunca	Ona bir bakış attı ve kızdı
O an Gersîvez'a bir baktı	İran'da ne gördün ve neler göreceksin
Bu hilecinin yaptığı kötülükleri görmez misin	Bana karşı koyup kafa tutar (bana karşı haddini aşıyor)
که باشد ز هر سو بر او برگذر	بفرمای داری زدن پیش در
وُزو نیز با من مگردان سخن	نگونبخت را زنده بر دار کن
نیآورد به توران نگه کرد کس ²¹	بدان تا از ایرانیان زین سپس
Kapının önüne bir dar ağacı kurmalarını söyle	Ki her taraftan onun önünde geçmek mümkün olsun
Kara bahtlıyı diri olarak dar ağacına as	Ve ondan da bana bahsetme
Bil ki bundan böyle İranlılardan	Turan'a göz diken kimse olmasın

Diyalogu gerçekleştiren karakterler kendi söylemlerinde muhatabının duygularını ya itaat ettiren, kabul ettiren ya da kışkırtan, harekete geçiren bir etkiye sahiptirler. Böylece

¹⁹S. Alîpûr, a.g.m., s.143.

²⁰E. Firdovsî, a.g.e., s. 650.

²¹E. Firdovsî, a.g.e., s. 651.

muhatap üzerinde etkili olan ya da onu tahrik eden temel unsur eylemin gerçekleşmesidir. Elbette burada muhatabın eylemi kabul etmesi için gerekli şart ve ortamın da sağlanmış olması son derece önemlidir. Konuşmacı, emrivaki olmayan ve samimi olan isteğini şartlı bir şekilde muhatabına bildirmiş ve söylenen kesinlik içermektedir. İstenilenin kesin ve mutlak olması muhatap üzerinde etkili olmaktadır. Giv'in, Turân sınırında savaşma eyleminden vazgeçmesi için Bîjen ile olan diyalogunu görmekteyiz. Rüstem'in Bîjen ile Gurgîn'in öldürülmesi eyleminden vazgeçilmesi istenmektedir ve buna yönelik yaptığı diyaloga bakıldığında konuşmacının muhatabı üzerinde etkili olmaya çalıştığı görülmektedir. Muhatabını etki altına alma gayreti açık bir şekilde görülmektedir.

Giv'in oğlu Bîjen ile yaptığı kısa konuşmaya örnek:

به نیروی خویش این گمانی چراست	به فرزند گفت این جوانی چراست
بر شاه خیره مبر آبروی	به راهی که هرگز نرفتی مپوی
تو بر من به سستی گمانی مبر!	چنین گفت کای شاهپیروزگر
جوانم به کردار و هشیار بیر ²²	تو این گفت های من اندر پذیر
Oğluna dedi: bu gençlik (cesaret) neredendir (kaynağı nedir)	Bu kendine güven neredendir (nereden geliyor)
Daha önce gitmediğin yolu gitme (bilmediğin yoldan gitme)	Şahın huzurunda saygınlığını yitirme
Böyle cevap verdi: Ey muzaffer şah	Sen beni aciz olarak görme
Sen bu sözlerimi kabul et	Ben iş konusunda genç akılda ise ihtiyarım (olgunum)

Rüstem ile Bîjen arasında geçen diyaloga örnek:

ببخشود روشن جهانبان تو	بدو گفت رستم که بر جان تو
مرا ماندزی تو یکی آرزوی	کنون ای خردمند آزادمخوی
ز دل دور کن جنگ و بیداد را ²³	به من بخش گرگین میلاد را
چه دانی که چون بود پیکار من؟	بدو گفت بیژن که با یار من
که گرگین میلاد با من چه کرد؟	چه دانی تو ای نیکدل شیرمرد

²²E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 642.

²³E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 680.

Rüstem ona söyledi: senin canını
Ey akıllı ve güzel huylu şimdi
Mîlâd oğlu Gurgîn'i bana bağışla
Bîjen ona cevap olarak: ey bana dost olan
Ey aslan yürekli iyi adam sen ne bilirsin ki

Dünyayı aydınlatan tanrı bağışladı
Benim senden bir arzum var
Gönlünden çıkart savaşı ve intikamı
Sen benim halimi ne bilirsin?
Mîlâd oğlu Gurgîn bana neler yaptı?

Ayrıca hikâyenin ilerlemesinde, heyecan verici eylemlerin gerçekleşmesinde ve hikâyenin kahramanlarındaki heyecanın yansımaları da görülmektedir. Gurgîn'in, Menîje'nin ordugâhı tarafına gitme eyleminin sürdürülmesi için Bîjen ile yaptığı konuşması tahrik edicidir. Bununla birlikte Keyhüsrev'in, Turân ülkesinde Bîjen'in kurtarılması eyleminde Rüstem ile gerçekleştirdiği söylem de tahrik edicidir. Çobanlar temsilcisinin, domuzların saldırısından kurtulmak ve çobanlar temsilcisine yardım edilmesi için gerçekleştirilecek eylemde Keyhüsrev ile yaptığı görüşmesinde onun kışkırtılması hedeflenmektedir.²⁴ Beyitlerde de anlaşıldığı üzere eylemin yöneliş biçimi genel olarak muhatabın teşvik veya tahrik edilmesine dayanmaktadır. Söyleyici dinleyicisini tesir altına alarak hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde söz konusu söylemlerde muhatabın eylemi gerçekleştirmesi için kışkırtılması veya harekete geçmesi hedeflenmiştir.

Gurgîn ile Bîjen arasında geçen söylem:

شويم و بتازيم يك روزه راه
به نزدیک خسرو شويم ارجمند
بجنبيدشان گوهر پهلوان²⁵

اگر ما به نزدیک آن جشنگاه
بگیریم از ایشان پریچهره چند
چو گرگین چنین گفت بیژن جوان

Eğer biz o eğlence yerine
Onlardan birkaç peri yüzlü alalım
Gurgîn genç Bîjen'e böyle söyleyince

Bir günlük yolu yürürsek varırız
Hüsrev'in huzurunda saygın oluruz
O pehlivan yaradılışının kanı kaynadı

Yine Keyhüsrev ile Rüstem arasında geçen diyalog örneği;

که ای نیک بیوند به روزگار
همیشه جو سیمرخ گسترده پر

به رستم چنین گفت پس شهریار
ز هر بد توی پیش ایران سپر

²⁴S. Alîpûr, a.g.m., s.144.

²⁵E. Firdovsî, a.g.e., s. 644.

همه بر در رنج بندی میان²⁶

چه در شهر ایران، چه پیش کیان

Rüstem'e hitaben söyledi padişah

Ey zamanın iyilik dostu

Her kötülüğe karşı İran'a kalkan sensin

Daima Sîmurg gibi kanadını açansın

İster İran ülkesi için ister padişahlar için

Her zaman sıkıntıya katlanansın

Çobanlar temsilcisi ile Keyhüsrev arasında geçen diyalog örneği;

کش ایران ازین سوی و زان سوش تور

ز شهری به داد آمدهستیم دور

و زارمانیان نزد خسرو پیام

کجا خان ارمانش خوانند به نام

گرفت آن همه بیشه و مرغزار

گراز آمد اکنون فزون از شمار

و زیشان همه شهر ارمان ستوه²⁷

به دندان چوپیلان، به تن همچو کوه

Uzak bir şehirden adalet için gelmişiz

Bir tarafı İran bir tarafı Turan olan

Oraya Erman yurdu derler

Ermanlardan Hüsrev'e selam getirmişiz

Birçok sayıda domuz gelip

Bütün orman ve çayırları kapladı (istila etti)

Filler gibi dişleri ve dağ gibi bedenleri var

Bütün Erman yurdu onlardan bezdi

Yorumlama ya da açıklamaya dayalı söylem tarzına bakıldığında Austin'in yorumlama kavramını daha açıklayıcı olarak belirtmek istediğini söylemek mümkündür. Ona göre doğru ya da gerçek olmayan haberlerin nitelenmesi şeklinde olan parça söylemler, kesin olarak açıklama değildir. Onun düşüncesine göre yazar, işin gerçekleşmesi için söylemleri kullanır ve söylenen, söz söylemek için değildir. Ona göre yorumlama söylemlerinin temel hedefi bir şeyi açıklamaktır ve bu parça söylemler şeklindeki diyaloglar doğrudan veya dolaylı olarak açıklama yapar ve eylem gerçekleştirilmeye yöneliktir yani eylemin gerçekleştirilmesi istenmektedir. Öyle ki Bîjen ve Menîje hikayesinde konuşmacının mübalağalı tarif ya da yorum yapmadaki amacı hamasisini yüceltme, dinleyicide eylemi gerçekleştirme duygusunun oluşması ve hikâyenin işlevselliğinin artması üzerinedir. Bu tür söylemler bazen hikâye karakterlerinin ruhsal, fikirsel ve ahlaki özelliklerinin okuyucuyu etkilemesi için kullanılmakta etkilidir.²⁸ Bîjen ve Menîje hikayesinde bu tarz kısa diyalogların bazısı konunun açıklanması içindir ve onların asıl hedefi okuyucu ve dinleyici üzerinde teşvik eden hissi uyandırmaktadır. Böylece konuşucu muhatabını etki altına almış olur. Eylemi

²⁶E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 669-668.

²⁷E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 640-641.

²⁸S. Alîpûr, *a.g.m.*, s.145.

gerçekleştirmesi için muhatabını teşvik etmiş olur. Konuşucu hedefine ulaşmış olacaktır. Menîje'nin Rüstem ile olan kısa diyalogu, Efrâsiyâb'ın kuyusunda esir olan Bîjen'in olayı, bu tür söylemin açıklayıcısı olup yardım isteme ve içinde bulunulan duruma üzülmeye duygusunun eyleme dönüşmesinin teşvik edilmesi hedeflenmektedir.

نبیند شب و روز خورشید و ماه

همی مرگ خواهد ز یزدان برآن

نم از دیدگاتم بیالود از آن

اگر دیر گیری، شود کار پست

که بر سرش سنگست و آهن به زیر

بجوشدش خون و بسوزد جگر²⁹

Ve zavallı Bîjen o derin kuyuda

Ağır zincir, çivi ve iplere bağlıdır

Bundan sebep gün be gün derdim artıyor

Bîjen'in sıkıntı içinde olduğunu söylersin

Eğer onu görmek istiyorsan geç kalmayasın

Belki baban sana bağışlamada bulunur

و بیچاره بیژن بدان ژرفچاه

به غلّ و به مسمار و بند گران

مرا درد بر درد بفزود از آن

بگویی که بیژن به سختی درست

گرش دید خواهی، میاسای دیر

مگر بر تو بخشایش آرد پدر

Gece gündüz ne Güneş'i ne de Ay'ı görür

Bu yüzden Tanrı'dan hep ölüm dilemektedir

Bundan sebep gözlerimden yaş dinmiyor

Eğer geç kalırsa iş işten geçecektir

Çünkü başında taş ve altında demir var

Yüreği sızlar ve onun kanını bağışlar

Ravi'nin Muhatabı ile yaptığı söylemde Rüstem karakterinin tanımlanması:

سوی شهر ایران بسیچند کار

همه شهر راه را ساخته بر درش

کمر بست، پوشیده رومی قبای

پر از جنگ سر، دل پر از کیمیا

ز خورشید برتر سر تاجبخش³⁰

Rüstem yükünü yükleyerek

Ülkenin meşhur atlıları

Gelip Rahş'a (atına)bindi

بفرمود رستم که بندند بار

سواران گردنکش از کشورش

بیامد به رخس اندر آورد پای

به زین اندر افگند گرز نیا

به گردون بر افراخته گوش رخس

İran'a doğru yol almalarını emretti

Hepsi onun kapısına yol aldılar

Kemer kuşanmış ve Rûm kumaşlı

²⁹E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 676.

³⁰E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 666.

elbisesiyle

Atasının güzrünü eyerine astı

Rahş'ın kulakları göğşe

Nedime'nin, Bîjen'nin kişiliği üzerine Menîje ile yaptığı söylem:

دلش با من ایدون به مهر آوری

به گوش منیژه سراپید راز

چنین آفریدش جهان آفرین

بیفروزی این جان تاریک من³¹

مرا سوی آن خوب چهره آوری

چو بیژن چنین گفت شد دایه باز

که “رویش چنین ست و بالا چنین

گر آیی خرامان به نزدیک من

Beni o güzel yüzlünün yanına götürür

Bîjen böyle söyleyince dadı

“Yüzü böyle, boyu böyle güzel

Eğer salınıp gelirsen yanıma

Efrâsiyâb kızı Menîje'nin Bîjen kuyusunun başında bulunmasının anlatımı üzerine

Ravi'nin kendi muhatabıyla gerçekleştirdiği bir söylem:

بَرَهَنه دو پای و گشاده سرا

دو دیده پر از خون و رخ جویبار

یکی دست را اندرو کرد راه

منیژه به هر در همی نان چدی

به سوراخ چاه آویردیفراز

بدین شوربختی همی زیستی³²

Menîje bir örtü ile geldi

O kuyuya kadar sürükleyip getirdi

Ağlayıp sızlayarak kuyunun başına geldi

Güneş dağlarda baş gösterince (görününce)

Gönlünü bana bu şekilde sevgiyle getirirsen

Menîje'nin kulağına onun sözlerini söyledi

Dünyayı yaratan onu böyle yaratmış”

Karanlıkta kalmış gönlümü aydınlatırsın

منیژه بیامد به یک چادرا

کشیدش دوان تا بدان چاهسار

بیامد خروشان به نزدیکچاه

چو از کوه خورشید سر برزدی

همی گرد کردی به روز دراز

به بیژن سپردی و بگریستی

Çıplak iki ayak ve açık baş ile (geldi)

Kan dolu iki göz ve ırmak misali yanak ile

Eliyle kuyuda bir delik açtı

Menîje her kapıda ekmek dilendi

³¹E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 646.

³²E. Firdovsî, *a.g.e.*, s.654.

Gün boyunca topladıklarını

Kuyunun deliğinden aşağı attı

Bîjen'e ulaştırıp ağlıyordu

Böylesi talihsizlik ile yaşıyordu

Ayrıca Gurgîn'in, Menîje'nin gezinti yeri üzerine Bîjen ile olan diyalogu:

به دو روزه راه اندر آید تور

یکی جشنگاهست از ایدر، نه دور

کز و شاد گردد دل زادمرد

یکی دشت بینی همه سبز و زرد

یکی جایگاه از در پهلوان

همه بیشه و باغ و آب روان

گلابست گویی مگر آب جوی

زمین پرنیان و هوا مشکبوی

صنم گشته پالیز و گلبن شمن

خم آورده از باز شاخ سمن

درفشان کند باغ چون آفتاب³³

منیزه کجا دخت افراسیاب

Uzak olmayan bir eğlence yeri var

Tûran sınırına iki günlük yolu var

Tamamı yeşil ve sarı olan bir ova görürsün

Cömerdin yüreği ondan mutlu olur

Hepsi orman, bağ ve akarsu

Pehlivana yaraşır bir yerdir

Toprağı rengarenk çiçek dolu ve havası
misk kokulu

Öyle ki derenin suyunu gül suyu sanırsın

Yasemin dalı çiçeklerinden eğilir

Bahçe güzel yüzlü dolar ve gül ağacı ise
putperest

Efrâsiyâb'ın kızı Menîje de

Bağı güneş gibi aydınlatır

Diyaloğun açıklayıcı rolünde olma görevlerinden biri de hikâyenin ahenk veya uyumuna işaret etmesidir. Yani hikâyenin ahengi, tarzı diyalog yardımı ile aktarılır. Diyalogların sesi; sesin, tonlamanın, vurgulamanın, çekmenin (seslerin uzatılıp kısaltılması), mananın vb. kalitenin ayrıntılarına dikkat edilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak benzer bir kısa söylem, birkaç kişinin söyleminde söyleyiş tarzına bağlı olarak birkaç mana ifade edebilir. Konuşucu arzusunu dile getirirken kullandığı dil ve üslup son derece önemli ve etkili olmuştur.³⁴ Bu açıdan bakıldığında muhatap ile konuşucu arasında geçen diyaloglarda söyleyenin amacı sözdeki vurgu ve söz uyumuna bağlı olarak kendini göstermektedir. Öyle ki sözdeki uyum ve tarza bağlı olarak söyleyenin emrivaki, övücü ya da teşvik edici olarak sözünü söylemedeki amacını muhatabına iletmiş olmakta. Söylemdeki tonlama ya da

³³E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 644.

³⁴S. Alîpûr, *a.g.m.*, s.146.

vurgulama yöntemi gerçekleştirilmesi arzulan eylemin ne kadar değerli olduğunu muhataba bildirilmek istenmektedir. Konuşmacının niyeti, iç içe geçmiş niyetlerin birleşimi olabilir. Temel arzu dinleyici veya muhatapta bir tepki uyandırmaktır.

Keyhüsrev'in, domuzlar (Gorâzân) ile savaşması için Bîjen'e izin vermesi üzerine aralarında geçen kısa bir diyalog örneğinde geçen konuşmaya bakıldığında bu diyaloglarında emir verme tarzı, övme ve teşvik etme yoluyla gerçekleşmiştir. Yani emir olarak dile getirilen niyet, muhatabın işi gerçekleştirmesi noktasında övme ya da teşvik yoluyla etkilenmek istendiği görülmektedir.

همیشه توی پیش هر بد سپر	بدو گفت خسرو که ای پره‌نر
ز دشمن بترسد، سبکسر بود	کسی را کجا چون تو که‌تر بود
که “بیژن جوان و نداند رهی	به گرگین میلاد گفت آنگهی
همش راهبر باش و هم یارمند!” ³⁵	تو با او برو تا سر آب‌بند!

Hüsrev ona dedi: Ey hünerli kimse	Sen daima bütün kötülöklere karşı kalkansın
Bir kimsenin senin gibi bir kahramanı olunca	Düşmandan korkması sefihliktir
O anda Mîlâd oğlu Gurgîn'e söyledi	“Bîjen genç ve yol bilmezdir
Sen su kanalının başına kadar onunla git	Ona rehber ve arkadaş ol”

Bîjen ile Menîje'nin birbirlerine olan aşklarını dile getirirken konuşmalarında kullandıkları tarz soru sorma ve Bîjen'in gönlünü almak, hoş etmek üzere başvuru bir tarzıdır.

گشاد از میانش کیانی کمر	منیژه بیامد گرفتش به بر
که با تو که آمد به جنگ از گوان	بپرسیدش از راه و از کاروان
برنجانی ای خوب‌چهره‌به‌گرز? ³⁶	چرا این چنین روی با فر و برز
Menîje onu karşılamaya gelip kucakladı	Belindeki padişahlık kemeri çıkardı
Kervan ve yolculuk hakkında ona sordu	Pehlivanlardan seninle kim savaşa geldi
Niçin böylesi endam ve güzel yüzü	Gürz ile incitiyorsun ey güzel yüzlü

³⁵E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 642.

³⁶E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 646.

Bîjen ile Efrâsiyâb'ın, Bîjen'in eylemi üzerine yaptıkları kinayeli bir söylem:

هشيار با من يکي رای زن	بدو گفت: ازین کار ناباک زن
که در کار هشيار تر کن نگاه	چنین داد پاسخ قراخان به شاه
ولیکن شنیدین چو دیدار نیست	اگر هست، خود جای گفتار نیست
کز ایران چه دیدیم و خواهیم دید ³⁷	به گرسیوز اندر یکی بنگرید
Ona dedi ki bu işten korkmamak gerek	Akıllı bir şekilde bana fikir ver
Karahan şöyle cevap verdi Şah'a	İşe daha dikkatli bir şekilde bak
Eğer böyleyse diyecek bir söz yoktur	Ancak duymak, görmek gibi değildir
Gersîvez'e bir bakış atarak	İran'dan neler gördük ve daha neler de göreceğiz
بر او برفکند و بر آورد خشم	چن از بیژن این گفته بشنید، چشم
بدو گفت چون این سخن ها شنید	به گرسیوز آنکه یکی بنگرید
فزونى سگالد همی بر منا ³⁸	نبینی که این بدکنش ریمنای
Bîjen'den bu sözü duyunca	Gözünü ona dikti ve sinirlendi
Gersîvez'e o anda bir bakış attı	Ona bu sözleri işittin mi? dedi
Bu kötü yaradılışının pisliğini görmez misin	Bir de bana karşı koyuyor
Gurgîn'in yardım talep ederken iltimas eden ve pişmanlık içeren şekilde Rüstem ile gerçekleştirdiği bir diyalog örneği:	

بدانست کامد غمش را کلید	چو گرگین نشان تهمتین شنید
که ای تیغ بخت و وفا را نیام	فرستاد نزدیک رستم پیام
سخن گسترانم ز پیکار من	گرت رنج ناید ز گفتار من
به خیره چراغ دلم را بکشت	یکی کژپرگار این گوزپشت
نیشته چنین بود و بود آنچه بود	به تاریکی اندر مراره نمود
مگر باز یابم من آن کیش پاک	شوم پیش بیژن، بغلتم به خاک
یکی باد سرد از جگر بر کشید ³⁹	چو پیغام گرگین به رستم رسید

³⁷E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 648.

³⁸E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 650.

Gurgîn, Rüstem'in geldiğini duyunca
Rüstem'e haber (mesaj) gönderdi
Eğer sözüm sana ıstırap vermeyecekse
İlki şu kambur feleğin kötü yazgısı
Karanlıklar içine beni sürükledi
Bîjen'in önünde kendimi yere atarım
Gurgîn'in selamı Rüstem'e ulaşınca

Üzüntüsünü giderenin geldiğini anladı
Ey bahtın oku ve vefanın kını
Mücadelemden sana bahsedeyim
Boş yere gönlümün mumunu söndürdü
Kader böyleydi ve olması gereken böyleydi
Şayet geri kazanırım o temizliğimi
İçten derin bir ah çekti

Keyhüsrev'in Rüstem'e Bîjen'in kurtarılması için övgü dolu ve kadirşinas şekilde yazdığı mektubunda geçen ifadeler:

نبشتن ز مهتر سوی نیکخواه
ز گردان لشکر برآورده سر
همیشه کمر بسته‌ی کارزار
به دریا ز بیمت خروشان نهنگ
بسا بوم‌ویر کز تو ویران شده‌ست
کیان را سپهرِ خجسته توی
دل شیر و فرهنگ و فرخ نژاد
فراز آمد و هست بایسته خویش
که هستی به هر کشور امروز نیو⁴⁰

به رستم یکی نامه فرمود شاه
که ای پهلوان زاده‌ی پره‌نر
توی از نیاکان ما یادگار
تو را داد گردن به مردی پلنگ
بسا دشمنان کز تو بی‌جان شده‌ست
گشاینده بند بسته توی
تو را ایزد زور پیلان که داد
کنون این یکی کار شایسته پیش
به تو دارد اومید‌گودرز و گبو

Şah, Rüstem'e bir mektup gönderdi
Ey Kahramanoğlu kahraman
Sensin atalarımızdan yadigâr
Yiğitliğine kaplan boyun eğer
Nice düşmanlar senin elinden ölmüştür
Düğümleri çözen sensin
Tanrı sana fillerin gücünü, aslanın yüreğini

Padişah'tan iyiliksevere yazdı
Kahraman ordusunda kendini gösteren
Daima savaş meydanında hazır olan savaşçı
Senin korkundan timsah denizde kükrer
Nice diyarlar senin elinde viran olmuştur
Padişahların kutlu göğü sensin
Atanın saygınlığını ve kültürünü verdi

³⁹ E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 670.

⁴⁰ E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 666-162.

Şimdi böylesi önemli bir iş Kendine yaraşır bir şekilde başa gelmiş
Gûderz ve Gîv'in umudu sanadır Sensin bugün her ülkeye kahraman

Genel olarak beyitlere baktığımızda konuşmacının güçlü söylem tarzında istenilenin şartı, istenilen eylemin yapılması ve gerçekleştirilmesi noktasında muhatabın üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Konuşucu muhatabının eylemi gerçekleştirmede gerekli şartlara sahip olduğuna emin ve istenilen eylemin gerçekleştirileceğine inanmaktadır. Söyleyenin amacı gerçek ve sadakate dayalıdır, konuşucu ile karşılıklı birbirlerine duydukları sadakate güvenerek muhatabını etki altına alıp isteğinin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Hatta bu konuda çoğu yerde başarılı olduğu da denilebilir. Burada konuşmacı anlamı, konuşmacının sahip olduğu niyete bağlı olarak açıklanır.

Bazı parça söylemler gizli bir tarzda işlevseldir. Bunlar gevşek ve doğal olmayan bir tarz ile beyan edilmektedir. Bîjen ve Menîje hikayesinde söyleyenin sadakatsizlik içeren sözü aldatan tarzdeki beyanı muhatapta sadece duyulan söz hükmündedir. Ancak şu da bir gerçektir ki bazı diyaloglarda da görüldüğü gibi konuşucu muhatabını aldatan, onu eylemi gerçekleştirmesi noktasında aldatmacalı ifadelerle harekete geçirmek istediği de görülmektedir. Bu tarz söylemlerde muhatabın eylemi gerçekleştirme inancı noktasında muhatabın kendisinde kısmı bir inanç kaybına da yol açmıştır. Muhatabın usanma veya nefret hissini harekete geçiren bu durum nispeten yalan söyleyen kişilerin sonu olmaktadır.⁴¹

Menîje ile görüşmesinde büyücünün arabuluculuğu hakkında Bîjen'in Efrâsiyâb'a uydurduğu hikayesine örnek diyalog:

چو باشی به سوگند همداستان ⁴²	بگویم تو را سربسر داستان
که تا سایه دارد مرا ز آفتاب	به زیر یکی سرو، رفتم به خواب
مرا اندر آورد خفته به بر	پری بی بیامد بگسترده پر
که آمد همی لشکر و دخت شاه	از اسب جدا کرد و شد تا به راه
بران خوب چهره فسونی بخواند ⁴³	مرا ناگهان در عماری نشاند

Eğer yemin edip sözünden durursan

Sana hikâyenin tamamını anlatırım

Bana güneşten gölgelik etsin diye

Bir servinin altına gidip uykuya dalmışım

⁴¹S. Alîpûr, a.g.m., s.147.

⁴²E. Firdovsî, a.g.e., s. 677.

⁴³E. Firdovsî, a.g.e., s. 650-649.

Bir peri gelip kanadını açtı Beni uykudayken kucaklayıp
Atından ayırdı ve yola koyuldu Şah'ın kızı ve ordusu gelince
Beni aniden mahmile oturtup O güzel yüzlüye birkaç efsun okudu

Bîjen sadıkane bir tarz kullanarak perilerin büyüğü gibi aldatıcı hikayelerden faydalanıp dinleyiciyi etkiler ancak başarısız olmaktadır. Ne var ki Efrâsiyâb'ın sert cevabıyla karşı karşıya kalmaktadır.

منیژه بدین کار آلوده نیست گناهی مرا اندرین بوده نیست
که بر من همی جادوی آزمود پری بیگمان بخت برگشته بود
که روز بدت کرد بر تو شتاب چنین داد پاسخ پس افراسیاب
همی رزم جستی و نام بلند تو آنی کز ایران به تیغ و کمند
همی خواب گویی به کردار مست کنون چون زنان پیش من بسته دست
بخواهی سر از من ربودن همی⁴⁴ به کار دروغ آزمودن همی
Bunda benim bir günahım yok Menîje'nin bu işle ilgisi yok
O peri bana okuduğu efsunlar ile Şüphesiz bahtı tersine çevirdi
Efrâsiyâb ona şöyle cevap verdi Kötü günün (talihin) sana koşmuş
İran'da ok ve kement sahibi olan Hep savaşçı ve ünlü olan sensin
Şimdi karşımda kadınlar gibi elini bağlamış Sarhoş gibi boş masal anlatıyorsun
Yalanlara baş vurarak Kelleni elimden kurtarmak istiyorsun
Gîv'in Bîjen hakkında yalanlar uydurması ve hayalperest söylemleri üzerine Gurgîn
ile yaptığı konuşma örneği:

سخن بشنو و پهن بگشای گوش بدو گفت گرگین که باز آر هوش
کز آن خوبتر کس نبیند نگار برآمد یکی گور از آن مرغزار
به سرشاندر افگند بیژن کمند بر بیژن آمد چو پیلی بلند
دوان گور و بیژن پس اندر دمان فگندن همان بود و بردنهمان
کمند افگن و گور شد ناپدید⁴⁵ بکردار دریا زمین بردمید

⁴⁴E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 650.

⁴⁵E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 657-656.

Gurgîn ona aklını başına al dedi
O çayırdan bir yabaneşegi çıkıp geldi
Kocaman bir fil gibi Bîjen'e yaklaştı
Kemendi atması ile kaçması bir oldu
Gök ve yer adeta birbirine girdi

بدوبر چه بد ساخت اهرمنا؟

فرماند خیره همیدون به پای

تنش لرزلرزان شد از بیم شاه

بر آشفته و از پیش تختش براند

به دشنام بگشاد خسرو زوان⁴⁶

Bîjen nerede senden ayrı kaldı?
Hüsrev soru sorunca Gurgîn olduğu yerde
Ağız boş şeyler ile vecan günah ile dolu
Sözleri birbirini tutmayınca
Onu kötü niyetli ve şaşkın biri olarak
görünce

Burada da görülüyor ki Şah'ın huzurunda kendisinden korkan ve çekinen bir tarzla bir diyalog gerçekleştirmiştir. Yapmacık davrandığı gerçeği aşıkardır. Konuşmacının kullandığı sözcükler veya jestler konuşmacının anlatımı için önemli bir ipucu olmuştur. Böylelikle dinleyici veya okuyucu da konuşmacı ya da yazarın sözcük kullanımını, tarzını veya bakışını etkilemiştir.

Kulaklarını aç ve söz dinle
Eşinden daha güzelini kimse görmemişti
Bîjen de kemendi başına attı
Yabaneşegi kaçtı ve Bîjen de peşinden gitti
Kemendi atan (Bîjen) ve yabaneşegi
görülmez oldu

کجا ماند از تو جدا بیژنا؟

چو خسرو چنین گفت، گرگین به جای

زوان پر ز یافه، روان پر گناه

چو گفتارها یک به دیگر نماند

همش خیره سر دید و هم بدگمان

Ehrimen ona ne tür bir kötülük etti?
Öylece ayakta donup kaldı
Bedeni şahın korkusundan titreme aldı
Çok kızdı ve onu tahtının önünden kovdu
Hüsrev ağzına geleni ona söyledi

⁴⁶E. Firdovsî, *a.g.e.*, s. 659.

Sonuç

Edimbilim, bir konuşmacı ya da yazar tarafından iletilen ve bir dinleyici, muhatap veya okur tarafından alınıp yorumlanan iletinin anlamıyla ilgili çalışmalar yapmaktadır. İnsanların muhatabına söylemek ya da aktarmak istedikleri şeylerin ele alınıp incelenmesidir. İnsanoğlu söylemlerinde daha fazla şeyi iletir, edimbilim söylem üzerinden bunlarla ilgilenmektedir. Söylem insan ilişkileri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir denilebilir. Hatta söylemler bireyin ruhsal yapısının dışı vurumu şeklinde yorumlanabilir. Bireyin hangi ruh hali içerisinde olduğunu açığa çıkartmaktadır. Söylem, ravi ile dinleyici ya da konuşucu ile muhatapı arasında bilinen en belirgin ayırt edici araç olarak Ravi ile şahısları birbirinden ayırır. Söylem, niyet ve manayı konuşucudan muhatabına aktaran olarak metin içerisinde olay örgüsünün devam etmesini sağlayan ve içerisinde yer aldığı metni mana açısından canlı tutandır. Bîjen ve Menîje hikayesinde incelediğimiz söylemlere baktığımızda bireyler arasında geçen ifadeler duygu akışı olarak yer almaktadır. Karşılıklı bir bilgi alışverişi olduğu kadar duygu ve düşüncelerin de muhatabına aktarılmasının hedeflendiğini görmekteyiz. Hikâye kahramanlarından Keyhüsrev'in Rüstem ile, Gîv'in kendi muhatabıyla, Gurgîn'in padişah ile, Efrâsiyâb'in muhatabıyla ya da Bîjen'in Menîje ile olan konuşmalarında konuşucu niyetini dile getirirken daima muhatabını etki altına alma, övme ya da teşvik etme yoluyla sonuç elde etmek istediklerini görmekteyiz. Ancak bazı diyaloglarda da görüldüğü gibi konuşucu muhatabını aldatıp onu eylemi gerçekleştirmesi için hileye başvurarak aldatan ifadelerle harekete geçirmek istediği de görülmektedir. Muhatabın eylemi gerçekleştirmesi için gerekli şartlara sahip olduğuna emin olan konuşucu, istenilen eylemin gerçekleştirileceğine inanmaktadır. Söyleyenin amacı gerçek ve sadakate dayalıdır, konuşucu muhatabına duyduğu sadakat güvenine dayanarak muhatabını etki altına alıp isteğinin gerçekleştirilmesini hedeflemiştir. Temel arzu dinleyici veya muhatapta bir tepki uyandırmak olmuştur. Konuşmacının arzusunu dile getirirken başvurduğu dil ve üslup son derece önemli ve etkili olmuştur. Bîjen ve Menîje hikayesinde konuşmacının bazen mübalağalı tarif, anlatım ya da yorum yapmadaki amacı hamasisini yüceltmek, dinleyicisinde eylemi gerçekleştirme duygusunun oluşması ve hikâyenin işlevselliğinin artması temel hedef olarak görülmektedir. Bu tür söylemler bazen hikâye karakterlerinin ruhsal, fikirsel ve ahlaki özelliklerinin okuyucuyu etkilemesi için kullanılmış ve oluşan bu duygusallık eylemin gerçekleşmesinde çok etkili olması hedeflenmektedir.

Kaynaklar

ALÎPÛR, S., “Menzûrşinâsî ve Tehlîl-i Gofât der Goftegûhâ-yiDâstân-i Bîjen û Menîje”, *Metnşinâsî-i Edeb-i Fârsî, Sal-i Pençom û Çehârom, Dore-i Cedîd, Sal-i Dehom, Şomâre-i 2*, 1397(2019), s. 138-151.

AŞKIN BALCI, H., “Edimbilim ve Gramer İlişkisi”, *InternationalJournal of Languages’ EducationandTeaching*, C. 5, 2017, s. 556-566.

BOZAVLI, E., “Tasarım İmgesi Olarak Dil Psikodilbilimsel ve Edimbilimsel Bir Uygulama”, *RouteEducationalandSocialScienceJournal*, Volume 2/1, Hatay 2015, s. 300-311.

FİRDOVSÎ, E., *Şâhnâme (Ez Dâstân-i Kâmûs-i KoşânîtâPâyân-i Pâdşâhî-yiKeyhûsrov)*, (Vîr: Celâl Hâleğî-yiMutleg), İntişârât-i Sohen, Tahran 1394.

KANSU-YETKİNER,N.,*Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009.

KARAMAN, F., “Sözde Boş Sözlerin Edim Dilbilimsel Yanı”, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, C. 2, S. 12, 2014, s. 57-65.

LEHVİMEL,B.,“Arap Belagatı ve Edimbilim”, (çev. Ahmet Kaplan), *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4*, Rize 2013, s. 229-254.

ÖNALAN, O.,ve AKPINAR,K. D., “Edimbilim ve Dil Öğretimi”, *Yabancı Dil Öğretimine Genel Bir Bakış II.*, (Edit Hasan Yılmaz-Erdinç Yücel- Selma Durak Ügüten), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2018, s. 59-68.

YAPAR GÖNENÇ,A.,“Göstergebilimden Edimbilime”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*,S. 26, İstanbul 2012, s. 36-49.